

‘Vroegste Leeuwarder’ leefde in tijd van Plato

De ‘vroegste Leeuwarder’ at veel vis en woonde ruim 2400 jaar geleden bij Tetchum. Voor het eerst zijn historische Leeuwarder mensbotten in laboratoria onderzocht, bijvoorbeeld om DNA onder de loep te leggen.

Een schedel in de expositie van het Archeologisch Steunpunt in het Historisch Centrum Leeuwarden. FOTO LOERWIN BOERS

ERWIN BOERS

Hij stierf op ongeveer 45-jarige leeftijd, at volgens een visrijk dieet en woonde bij de oude terpbuurten Tetchum en Barrahús. Dat is wat we weten over ‘de oudste Leeuwarder’. Toen archeologen in 2009 in het gebied van stadsdeel De Zuidlanden groeven, stuitte ze op zijn onderkaak.

„Hij was begraven naast een complete, gave pot bij een boerderij”, zegt archeoloog Jan-Willem Oudhof. „Misschien was dat wel de manier waarop mensen hun voorouders bij zich wilden houden. We weten niet goed wat voor hen normaal was.” De ‘oudste bekende Leeuwarder’ leefde tussen pakweg 490 en 397 voor Christus. Hij was dus een tijdgenoot van de grote Griekse filosofen Socrates en Plato, die veel opschreven over hun tijd. Helaas noemde niemand toen iets over Friesland, want hier was het alfabet nog onbekend. Het enige wat we weten van de Friezen in de vijfde eeuw voor Christus is dus wat hun botten en potten in de bodem ons kunnen vertellen.

Oudhof houdt zondag op de Dag van de Leeuwarder Archeologie een lezing over ‘de oudste Leeuwarder’. Het Historisch Centrum Leeuwarden (HCL) liet het afgelopen jaar negen botten onderzoeken die in het verleden bij opgravingen zijn opgedoken. Dit gebeurde in het kader van het ‘Leeuwarder DNA’, een thema dat is uitgewerkt in expositie van de ARK. Dat achter het HCL ligt. Bureau Raap coördineerde het bureau Raap coördineerde het botonderzoek, dat voor een deel in buitenlandse laboratoria plaatsvond. De botten werden aan drie analyses blootgesteld. Eerst werd hun ouderdom onderzocht via de zogeheten C14-datering, daarna werd op basis van isotopen bekeken of er iets te zeggen valt over het voedsel dat deze mensen aten. Ten slotte werd het DNA onderzocht, om genetische eigenschappen vast te stellen.

Oudere Friezen waren ‘Noord-Europes’ Je zou hopen dat via dit DNA duidelijk wordt of de Friezen van toen de voorouders van de huidige Leeuwarders zijn, maar zover gaat het onderzoek nog niet. Wel is duidelijk geworden dat de ‘oudste Leeuwarder’ genetisch in de buurt komt van de

huidige bevolking van Noord-Europa. Dat is op zich al een grote ontdekking. Later volgden immers grote volksverhuizingen, waarbij Friezen naar andere hoeken van Europa zijn verhuisd, terwijl hun plek werd ingenomen door volkeren die van elders kwamen aanvaren. Het DNA van de ‘oudste Leeuwarder’ suggereert echter niet dat de Friezen van de IJzertijd er compleet anders uitzagen dan de huidige bewoners.

Het is erg bijzonder dat een bot na bijna 2400 jaar nog steeds genoeg DNA bevat voor een onderzoek. Het lichaamsmateriaal is gewonnen door kiezen te trekken uit de kaak. De oudste Leeuwarder woonde langs de kust van de Boarne, de latere Middellzee. Dit gebied ten zuiden

Kaken met tanden en kiezen lenen zich vaak goed voor DNA-analyse. De hier getoonde kaak werd gevonden door de werkgroep archeologie van Aad Levend. FOTO WERKGROEP ARCHEOLOGIE

DNA was na 2400 jaar in de grond nog goed genoeg voor onderzoek

van het huidige Leeuwarden was in de IJzertijd een puik terp- en kwelderterrein, met veel vruchtbare grond voor akkerbouw en veevoedsel, en er viel dankzij het water ook goed te handelen en te vissan. Uit het isotopenonderzoek blijkt dat de man „vermoedelijk wat meer mariene vis (zeevis) heeft gegeten dan de gemiddelde plant- en vlees-etende mens uit die tijd. Hij heeft zijn leven tot en met het zevende levensjaar op één locatie doorgebracht”.

Hurkgraf blijkt veel ouder

Heel bijzonder is ook het verhaal van een zogeheten ‘hurkgraf’ dat in 2009 opdook in dezelfde omgeving. Destijds werd gedacht aan een graf uit de vroege middeleeuwen (500 na Christus of later). De laboratoriummeting geeft echter een sterk afwijkende uitslag.

Botonderzoek maakt duidelijk dat het vermoedelijk een vrouw was ongeveer negentien jaar was. Ze moet al in de derde of vierde eeuw vóór Christus zijn begraven. Het gaat dus om de IJzertijd, maar dan wel een of twee eeuwen later dan toen de oudste Leeuwarder hier rondliep. De verwarring is achteraf gezien wel te

verklaren, zegt provinciaal archeoloog Gilles de Langen. „Bij hurkgraven denk je misschien al snel aan de vroege middeleeuwen, want uit die periode zijn ze het meest bekend.” Het blijft natuurlijk de vraag of doden uit het gebied ten zuiden van Goutum betiteld kunnen worden als ‘oudste Leeuwarders’. Op dit moment hoort dit weliswaar bij de stad, maar wie naar de eerste bewoners van de binnenstad zoekt, komt veel later uit. Pas aan het begin van de jaartelling werd hier waarschijnlijk voor het eerst gewoond.

Vroegste vrouw van de binnenstad

Daar, in het centrum, kwamen ook verrassingen tevoorschijn. Toen archeologen in 2005 en 2006 de terp van het Oldehoofsterkerkhof afgroeven, stuitte ze op een schedel, die in een bodemaag uit de derde eeuw na Christus lag. Maar de onderzoekersresultaten leren iets anders: het gaat om een vrouw, die is gestorven tussen 70 en 132 na Christus. Dat is de tijd waarin de eerste boerderijen in het gebied werden gebouwd. Ze behoort dus tot de eerste bewoners van de huidige binnenstad.

Een ander bijzonder bot is afkomstig uit een stenen sarcofaag, die ar-

cheoloog Herre Halbertsma vijftig jaar geleden vond in hetzelfde Oldehoofsterkerkhof. Destijds werd gedacht aan een invloedrijk persoon uit de elfde of twaalfde eeuw. Moderne analyses duiden echter op een eeuw later: deze – vermoedelijke – man moet hebben geleefd omstreeks 1261-1285.

Een waterput in de Oldehoofterp gaf enkele botten vrij, waarvan de archeologen vermoedden dat ze uit de Romeinse tijd dateerden. Ook hier blijkt nieuwe analyse verrassend: ze behoorden tot dezelfde persoon, die begin zevende eeuw op de terp zal hebben gewoond.

De bouw van het Van der Valkhoft bij de Wâldwei leverde de afgelopen jaren verschillende menselijke botvondsten op bij de oude Buma. Daar, in het centrum, kwamen ook verrassingen tevoorschijn. Toen archeologen in 2005 en 2006 de terp van het Oldehoofsterkerkhof afgroeven, stuitte ze op een schedel, die in een bodemaag uit de derde eeuw na Christus lag. Maar de onderzoekersresultaten leren iets anders: het gaat om een vrouw, die is gestorven tussen 70 en 132 na Christus. Dat is de tijd waarin de eerste boerderijen in het gebied werden gebouwd. Ze behoort dus tot de eerste bewoners van de huidige binnenstad.

Genetische overeenkomst met Noord-Duitsland en Denemarken

state. Het ging om de schedel van vermoedelijk een jong meisje en een doodschoof zonder onderkaak van een ongeveer dertigjarige man. Het meisje leefde halverwege de zesde eeuw na Christus, de man een eeuw later, dus in de regeerperiode van de Friese koningen.

Vragen rond DNA

Naast de vondst van een paar interessante doden roept het onderzoek ook veel vragen op. Kon met de DNA-gegevens niets worden gezegd over haar- en oogkleur van de vroegere Leeuwarders? Nee, helaas, die aanwijzingen bleken in geen van de botten te worden.

Elders in Noordwest-Europa zijn nog weinig onderzoeken gepubliceerd met DNA-gegevens van mensen uit de middeleeuwen of vroeger. Als je de genetische samenstelling van de nu onderzochte Leeuwarder doden al zo wilt vergelijken met botten elders, dan komt het Noord-Duitse Lübeck het dichtst in de buurt, schrijven onderzoekers van de Christian Albrechts Universiteit in Kiel. Zij baseren zich op doden die omstreeks 1350 zijn begraven. Ook botten uit het Deense Rendsburg leveren overeenkomsten op.

Wellicht komen in de toekomst veel meer DNA-gegevens van oude botten vrij. Dit maakt het makkelijker om verschillen en overeenkomsten te ontdekken tussen Friezen en andere Europese volkeren. Misschien kunnen dan zelfs huidige nazaten worden opgespoord.

Zou er niet op veel grotere schaal DNA-onderzoek gedaan kunnen worden? „DNA-analyse is de afgelopen jaren wel snel veel goedkoper geworden”, zegt Oudhof, die in 2005 en 2006 verantwoordelijk was voor de opgraving van het Oldehoofsterkerkhof. Destijds kwamen de botten van duizenden mensen tevoorschijn, maar zij werden toen niet met moderne analyses onderzocht. Pas nu zijn enkele hiervan alsnog naar laboratoria gegaan.

Oudhof werkte de afgelopen jaren elders in Nederland, maar is dit najaar teruggekeerd naar Leeuwarden, waar hij voortaan enkele dagen per week het beleidswerk voor archeologie op zich neemt. Hij vertelt zondag om 13.00 uur over de oudste Leeuwarder in het HCL, dat de komende dagen een uitgebreid historisch programma heeft. Dit staat op website historischcentrumleeuwarden.nl.

Archeologen stuitten in 2009 op een hurkgraf in de Zuidlanden, ten westen van Goutum. Een bot hieruit is onderzocht en blijkt uit de IJzertijd afkomstig. FOTO ARC

Deskundigen bekijken in 1968 de tuftstenen sarcofaag, die in het Oldehoofsterkerkhof is gevonden. Een bot uit deze ‘kist’ is nu onderzocht en blijkt dertiende-eeuws. FOTO ARCHIEF LC